

ΠΕΡΙ ΑΘΩΝΙΚΩΝ ΜΕΤΟΧΙΩΝ ΣΤΗ ΘΑΣΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ
(18ος ΑΙΩΝΑΣ)

Στάθης Ν. Κεκριδής

Θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί ως εξαντλημένο το θέμα των αγιορειτικών μετοχιών στη Θάσο μετά τις εργασίες του Γερασίμου Σμυρνάκη για το Άγιον Όρος¹, του Γιώργου Κουκλιάτη² για το μοναχισμό και τα μοναστήρια της ιεράς μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου, του π. Δημητρίου Στρατή³ «το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος» και, τέλος, την ειδικότερη, αλλά απολύτως συναφή με το θέμα μου, του Αρχιμανδρίτη Ευδοκίμου του Κρητός, προηγουμένου Ξηροποτάμου, που κυκλοφόρησε στη Θεσσαλονίκη το 1971 και είχε ως θέμα την «εν Αγίω Όρει, ιερά, βασιλική, πατριαρχική, σταυροπηγιακή, σεβασμία μονή Ξηροποτάμου (425-1925)».

Θα αναρωτιόταν λοιπόν ο καθείς προς τι η επαναφορά του θέματος και τι νέο θα μπορούσε ο σημερινός ερευνητής να προσθέσει στα ως τώρα γνωστά. Μια θέση πιθανόν σωστή, την οποία επιτρέψτε μου, εν προκειμένω, να μη συμμερισθώ. Είναι γνωστό και δεδομένο ότι πολλά ιστορικά ζητήματα, για τα οποία δεν υπάρχει συμπαγής και ολοκληρωμένη πληροφόρηση, εξετάζονται αποσπασματικά με συγκόλληση ψηφίδων, που στοχεύουν να δώσουν κάποτε πλήρη την εικόνα των συμβάντων. Γι' αυτό και τολμώ ενώπιόν σας να προβώ σε μια ακόμη ανακοίνωση, που αναφέρεται στο ίδιο θέμα, πιστεύοντας ότι προσθέτω μια ακόμη ψηφίδα στο γοητευτικό μωσαϊκό της ιστορίας. Το παρόν συνέδριο και τα πρακτικά, που εν καιρώ θα δημοσιευθούν, θα αποτελέσουν, κάποια μελλοντική στιγμή, υλικό με το οποίο θα τεκμηριωθεί μια συνολική θεώρηση της ιστορίας της Θάσου, σκοπός που δεν πρέπει καθόλου να παραβλέπεται.

1. Γεο. Σμυρνάκη, Το Άγιον Όρος, Εν Αθήναις 1903 (φωτ. επανέκδοση, Καρυές 1988). Πρβλ. και Π. Χρήστου, Το Άγιον Όρος, Αθωνική πολιτεία-ιστορία, τέχνη, ζωή, Αθήνα 1987 και Δ. Παπαχρυσάνθου, Ο Αθωνικός μοναχισμός-Αρχές και οργάνωση, Αθήνα 1992.

2. Γ. Κουκλιάτη, Ο μοναχισμός και τα μοναστήρια της ιεράς μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου, Καβάλα 1992.

3. Δημ. Στρατή, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995.

Στην ιστορία της Θάσου πρωτεύουσα θέση κατέχουν οι συνεχείς, με διακυμάνσεις ίσως, σχέσεις της με το Άγιον Όρος. Η ύπαρξη περισσότερων από δέκα έξι μετοχίων στο νησί δείχνει πως η Θάσος αποτελούσε μέρος του ζωτικού μοναστικού χώρου των αγιορειτών πατέρων, κυρίως στην αναζήτηση δυνατοτήτων επιβίωσης. Επιπρόσθετα η γειτνίαση με το αγιώνυμο όρος, η παραγωγή βασικών για τη ζωή προϊόντων (ξηυλεία, ελαιόλαδο, μέλι, κερί κ.ά.) συνέτειναν στην πρώιμη εγκατάσταση μοναχών στο νησί. Το δίκτυο των μοναστηριακών μετοχίων είναι γνωστό και δεδομένο ότι υπήρξε ευεργετικό για τους εντοπίους πληθυσμούς, στους οποίους μετέφερε την αγιαστική χάρη της αθωνικής πολιτείας αλλά και την εκπαιδευτική-εκπολιτιστική λάμψη⁴. Ταυτόχρονα μετέφερε και ενσωμάτων στη μοναστική πραγματικότητα όχι μόνο υλικά αγαθά αλλά και πνευματικές ανησυχίες ή προβλήματα του κόσμου. Η αμφίδρομη αυτή σχέση συνέβαλε στην έξαρση της θρησκευτικότητας στο νησί, αύξησε τον πόθο προς την ελευθερία και ενίσχυσε την αγάπη προς τα γράμματα.

Με το συνάδελφο Μανώλη Βαρβούνη (Αναπλ. Καθηγητή Λαογραφίας στο τμήμα Ιστορίας-Εθνολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης) βρεθήκαμε κατ' επανάληψη στο Άγιον Όρος ερευνώντας βιβλιοθήκες και αρχεία, προκειμένου να μελετήσουμε τις σχέσεις του αγιώνυμου όρους με τη νήσο Σάμο και να συνθέσουμε μια εργασία για τα αγιορειτικά μετόχια στο νησί εκείνο⁵. Μεταξύ των εγγράφων που επισημάνθηκαν υπήρχαν και ορισμένα αναφερόμενα στη νήσο Θάσο και στις σχέσεις της με το έναντι της αγιώνυμο όρος. Όπως τυχαίως στο αρχείο της μονής Ιβήρων⁶ βρέθηκαν δυο οθωμανικά έγγραφα, που αναφέρονται στην ύπαρξη και λειτουργία αγιορειτικού μετοχίου στο χωριό Βουλγάρω (σημερινό Ραχώνι) της Θάσου.

Τα έγγραφα αυτά αναπροσδιορίζουν τη χρονολογία λειτουργίας ενός μετοχίου της μονής Ξηροποτάμου στο χωριό Βουλγάρω. Σε συνδυασμό με τα αναφερόμενα και από το Γεράσιμο Σμυρνάκη εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για την παρουσία των αγιορειτών στο νησί, τις σχέσεις τους με τους κατοίκους, τη συμβολή τους στην οικονομική και λοιπή ανάπτυξη του νησιού και, πρωτίστως, στην πνευματική και ηθική ενίσχυση των Θασίων. Παράλληλα σκιαγραφούν και τις διαδικασίες βάσει των οποίων λειτουργούσαν στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας όχι μόνο τα μετόχια αλλά και όλα τα ιδρύματα, που ανήκαν στους υποδούλους. Υπενθυμίζεται ότι το δεύτερο μισό του 18ου αι. και ειδικότερα από το

4. Για τη συμβολή του Αγ. Όρους στην εκπαιδευτική ανάπτυξη διαφόρων περιοχών βλ. ενδεικτικά Μορφωτικού Ομίλου Κομοτηνής, Άγιον Όρος και Θράκη-Κείμενα δέκα ομιλιών, Κομοτηνή 2001.

5. Μ. Βαρβούνη-Στ. Κεκριδή, Αθωνικά μετόχια στη Σάμο, Θεσσαλονίκη 1999. Άλλοτε πάλι καταγράψαμε τα έντυπα της βιβλιοθήκης του Κυριακού της Ι. Σκήτης των Καυσοκαλυβίων του Αγ. Όρους και δημοσιεύσαμε το σχετικό κατάλογο στη «Θεολογία» 73 (2002) 601-648 και 74 (2003) 63-110.

6. Αρχείο Ιεράς Μονής Ιβήρων, φάκ. Μετοχίου Σάμου.

1789 μέχρι το 1808 βασίλευσε ο Σουλτάνος Σελίμ ο Γ' (1761-1808)⁷. Μεταρρυθμιστής και φιλελεύθερος ηγέτης, είχε ως πρότυπό του τους φωτισμένους μονάρχες της Δύσης και γιαυτό έκανε σημαντικές προσπάθειες για την ισονομία των υπηκόων του. Εξάλλου στην εποχή αυτή το Ισλάμ της Τουρκίας είχε αμβλύνει την επιθετικότητά του έναντι των Χριστιανών και με «αιχμή του δόρατος» τον Μπεκτασιισμό προσπαθούσε δια της προπαγάνδας να προσεταιρισθεί τους αλλοδόξους⁸. Εξάλλου μετά τα Ορλωφικά και τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) η κατάσταση άλλαξε σημαντικά στα Βαλκάνια και στο Αιγαίο προσφέροντας νέες δυνατότητες στους υποδούλους. Τις ιστορικές αυτές συγκυρίες οι αγιορείτες πατέρες θέλησαν να τις αξιοποιήσουν. Στο πλαίσιο αυτό τοποθετείται και η εξακίνωση των προσπαθειών τους προκειμένου να αναζωογονήσουν ορισμένα μετόχια, τα οποία σε δυσχερείς περιόδους είχαν περιπέσει σε ερήμωση και αχρηστία.

Τα έγγραφα που επισημάνθηκαν, όπως ήδη σημειώθηκε, είναι οθωμανικά. Το μεν πρώτο είναι ένας μουρασελές, άδεια δηλαδή που εκδόθηκε από τον ιεροδικαστή (=καδή)⁹ της Θάσου, για την επισκευή και ανακαίνιση του μετοχίου της μονής Ξηροποτάμου, που βρισκόταν στο χωριό Βουλγάρω. Το μετόχι, για αγνώστους λόγους, είχε καταστραφεί, πιθανολογώ λόγω πολύχρονης εγκατάλειψης, και ήταν αδύνατη πλέον η διαμονή μοναχών. Το ιστορικό, όπως συνάγεται από το έγγραφο, έχει ως εξής: Στις αρχές του μήνα Ρεβουκαββέλ του 1193¹⁰, δηλαδή του 1775, παρουσιάσθηκαν στον «ταπεινό ευχέτη» ιεροδίκη Θάσου Χατζή Σουλεϊμάν οι Ξηροποταμηνοί μοναχοί παπά Δωρόθεος και παπά Θεοδόσιος, επίτροποι και προφανώς εντεταλμένοι της μονής, συμπαραστατούμενοι από τους κατοίκους του χωριού Βουλγάρω Χρήστο Βασιλικό, Χρήστο Αγαθό, τον παπά Ματθαίο και τον παπά Δημήτριο, καθώς και με τον πρώην κοτσάμπαση Γιάννη Στογιάννου και άλλους. Το αιτιολογικό ήταν ότι το μετόχι είχε καταστεί ετοιμόρροπο (εννοούσαν το οίκημα του οικονόμου-μετοχιάρη, το ναΰδριο ίσως και την πιθανή περίφραξη) και επομένως αδύνατο να κατοικηθεί και να αξιοποιηθεί από το μοναστήρι. Ζήτησαν λοιπόν να δοθεί άδεια για την επισκευή και ανακαίνιση του μετοχίου. Δικαστής, μάρτυρες και μοναχοί μετέβησαν στον τόπο του μετοχίου για αυτοψία. Εκεί «ιδίοις όμμασι» διαπίστωσαν την αλήθεια των κατατεθέντων, ότι δηλαδή το μετόχι βρισκόταν όντως σε κακή κατάσταση. Κατόπιν αυ-

7. Ενδεικτικά βλ. *E. Zürcher*, Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, Αθήνα 2004, σ. 66 κ.ε.

8. Περισσότερα βλ. *Fr. Hasluck*, Χριστιανισμός και Ισλάμ την εποχή των Σουλτάνων, τ. Α', Αθήνα 2004, ιδιαίτερα τις σσ. 214 κ.ε. Επίσης πρβλ. *J. P. Roux*, Η ιστορία των Τούρκων, Αθήνα 1998, ιδιαίτερα τις σσ. 314 κ.ε. και *A. Ahmed*, Islam Today-A short Introduction to the Muslim World, London-N. York 1999, ιδιαίτερα τις σσ. 72 κ.ε.

9. Βλ. *K. Αρμστρογκ*, Ισλάμ-Μια σύντομη ιστορία, Αθήνα 2004, σ. 323.

10. Για το μουσουλμανικό ημερολόγιο και τις σχετικές αντιστοιχίσεις με το χριστιανικό βλ. *G. Endress*, An Introduction to Islam, Edinburgh 1994, σ. 158 κ.ε.

τού το ιεροδικαστήριο εξέδωσε την άδεια «προς ανενόχλητον ανακαινίσιν του μετοχίου», χωρίς να μπορεί κανείς να παρεμβάλει πρόσκομμα ή να εναντιωθεί στην ανακαινίση.

Όσες πληροφορίες καταγράφηκαν μέχρι σήμερα και αφορούσαν την ύπαρξη Ξηροποταμινού μετοχίου στο χωριό Βουλγάρω (Ραχώνι) αναφέρονταν στον 19ο αιώνα και μάλιστα στο δεύτερο μισό. Από το έγγραφο αυτό τεκμαίρεται η ύπαρξη μετοχίου στο Ραχώνι πολύ ενωρίτερα ακόμη και από το 1775, αφού κατά το έτος εκείνο ήταν ήδη κατεστραμμένο. Γι' αυτό ζητήθηκε δια της δικαστικής οδού η ανακαινίση του. Λογικό λοιπόν είναι να δεχθεί κανείς ότι το μετόχι της Ξηροποτάμου ήδη υπήρχε στο Ραχώνι από το πρώτο μισό του 18ου αιώνα. Η εν λόγω ανακαινίση φανερώνει μια επαναδραστηριοποίηση της μονής Ξηροποτάμου στο νησί και πρέπει να ενταχθεί μέσα στο γενικότερο κλίμα, που είχε διαμορφωθεί στο δεύτερο μισό του 18ου αι. στο Άγιο Όρος γενικότερα, αλλά και στο συγκεκριμένο μοναστήρι ειδικότερα. Η συγκέντρωση στο Άγιον Όρος σημαντικών προσωπικοτήτων κατά τη χρονική αυτή περίοδο, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Νεόφυτος Κουσοκαλυβίτης, ο Πατριάρχης Σεραφείμ, ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, ο Παΐσιος Βελιτσόφσκι, ο Παΐσιος Χιλιαντάρσκι κ.ά., ακόμη και οι πνευματικές ανακατατάξεις, που προκάλεσαν οι κολλυβαδικές έριδες, συνέβαλαν στην πνευματική αναγέννηση του Αγίου Όρους, και όχι μόνο.

Η μονή Ξηροποτάμου διήλθε περίοδο φθοράς και παρακμής, κυρίως κατά τον 17ο αι. και τις αρχές του 18ου, οπότε άρχισε να ανακάμπτει, υποβοηθούμενη και από τη γενικότερη άνοδο του πνευματικού επιπέδου των μοναχών, οπότε άρχισε μια νέα εποχή ακμής και ανακαινίσεως. Η παρουσία εκεί του σημαντικού μοναχού και λογίου Κωνσταντίνου ή Καισάριου Δαπόντε¹¹ και η μακρόχρονη (οκταετής) ζητεία, που ξεκίνησε διατρέχοντας τη Μακεδονία, τη Θράκη, τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, την Κωνσταντινούπολη, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου κ.λπ. μεταφέροντας το τεμάχιο του Τιμίου Σταυρού, που φυλάσσεται στην Ξηροποτάμου, υπήρξε απολύτως αποτελεσματική. Συγκέντρωσε αρκετά χρήματα αλλά και προϊόντα με τα οποία ενισχύθηκε η μονή και άρχισε η περίοδος των ανακαινίσεων. Ανιδρύθηκε το Καθολικό το 1763 και αγιογραφήθηκε το 1783. Ανακαινίσθηκε εκ βάθρων η ανατολική πτέρυγα της μονής το 1780, ενώ το 1783 ανεγέρθηκε εκ θεμελίων η Φιάλη. Δυστυχώς το 1784 (4 Δεκεμβρίου) ο Καισάριος εξεδήμησε. Δεν γνωρίζουμε αν επισκέφθηκε κάποιο από τα 5 μετόχια που διέθετε στη Θάσο η Ξηροποτάμου, αν και μνημονεύεται η διέλευσή του από τη Θάσο, ως ενδιαμέσο σταθμό, κατά την πορεία του προς τις παραδουνάβιες ηγεμονίες¹². Η παρουσία του Τιμίου Σταυρού στη Θάσο σημειώνεται μόλις το 1806, όταν λοιμώδης

11. Δ. Πασχάλη, Καισάριος Δαπόντες (1714-1784), Θεολογία 13 (1935) 224-250.

12. Βλ. Στρατή, ό.π., σ. 216. Πρβλ. και Κ. Δαπόντε, Κήπος Χαρίτων, Αθήναι 1880, σσ. 72-75.

νόσος (μάλλον πανώλης) απείλησε τους Θασίους και ζήτησαν επειγόντως την έλευση μοναχών της Ξηροποτάμου. Μάλιστα για την ευεργεσία μνημονεύεται απόκτηση και νέου μετοχίου με 650 ελαιόδενδρα στο Καζαβήτι¹³.

Το δεύτερο έγγραφο είναι πάλι οθωμανικό και είναι χοτζέτι, δηλαδή βεβαίωση ή πιστοποιητικό. Έχει εκδοθεί το μήνα Shaban (Μάρτιος;) του 1779, πάλι από τον ιεροδίκη Θάσου Χατζή Σουλεϊμάν. Αφορά στο ίδιο μετόχι της μονής Ξηροποτάμου στο Ραχώνι, το οποίο εν τω μεταξύ επισκεύασε ο επίτροπος της μονής, πιθανόν και οικονόμος-μετοχιάρης, ο παπά Ιάκωβος, που δαπάνησε 200 γρόσια από τα έσοδα του μετοχίου και χωρίς καμιά συνδρομή από τους χωρικούς. Παρουσιάστηκε λοιπόν στον ιεροδικαστή και ζήτησε να πιστοποιηθεί η επισκευή αυτή και το δαπανηθέν ποσό. Στο δικαστήριο παρίσταντο οι Ξηροποταμηνοί μοναχοί παπά Δωρόθεος και παπά Θεοδόσιος με ορισμένους από τους προύχοντες του χωριού. Όλοι βεβαίωσαν ότι το μετόχι επισκευάστηκε και προς τούτο δαπανήθηκαν τα 200 γρόσια. Το χοτζέτι στο τέλος υπεγράφη, εκτός από τον ιεροδίκη, και από τους μάρτυρες παπά Δωρόθεο μοναχό, παπά Θεοδόσιο μοναχό, Χρήστο Βασιλικό, Ματθαίο Χρήστου, τον παπά Ματθαίο, τον παπά Δημήτριο, τον Γιάννη Στογιάννο, προύχοντα Βουλγάρω, και άλλους.

Νομίζω ότι από τα παραπάνω αβίαστα οδηγούμαστε σε ορισμένα συμπεράσματα. Πρώτο: επιβεβαιώνεται για μια ακόμη φορά η ύπαρξη Μετοχίου της μονής Ξηροποτάμου στο Ραχώνι αλλά αναθεωρείται η εκδοχή ότι το μετόχι υπήρχε από το 1806 ή 1807¹⁴. Το μετόχι αυτό υπήρχε ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα χωρίς να αποκλείεται η πρωιμότερη λειτουργία του.

Δεύτερο: κάθε μετατροπή, προσθήκη, ανακαίνιση κ.λπ. κτίσματος, που ανήκε σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο από το χώρο των υποδούλων, προϋπέθετε δικαστική απόφαση, που εκδιδόταν μετά από αίτηση των ενδιαφερομένων, με παρουσία μαρτύρων, αυτοψίες κ.λπ., μέσα που απαιτούσαν πάντοτε, και απαιτούν και σήμερα, τα δικαστήρια.

Παρ' όλα αυτά όμως αναπάντητα παραμένουν από την έρευνα ουσιαστικά ερωτήματα, όπως π.χ. ποια υπήρξε η πνευματική προσφορά των αγιορειτικών μετοχίων στη Θάσο; Ή τα μετόχια αυτά μεταφύτευσαν στο νησί τις κολλυβαδικές αντιλήψεις και σε ποιο βαθμό; Και μάλιστα μετά την αναγκαστική παραμονή εδώ, άγνωστης διάρκειας, του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη; Και ακόμη. Κατά πόσον τα μετόχια συνέβαλαν στη «στρατολόγηση» νεαρών Θασίων, που ενδύθηκαν το μοναχικό σχήμα και μόνασαν στο Άγιον Όρος; Ποια ήταν η συμβολή τους στον πνευματικό βίο του νεώτερου ελληνισμού και ειδικότερα των Θασίων; Ερωτήματα στα οποία καλούνται να δώσουν αξιόπιστες απαντήσεις οι νεώτεροι ερευνητές.

13. Βλ. *Κουκλιάτη*, ό.π., σ. 68 και *Σμυρνάκη*, ό.π., σ. 546.

14. Βλ. *Στρατή*, ό.π., σ. 14.